

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Донецька область. Частина перша.– Донецьк: видавництво КП «Регіон», видавництво «СПД Бледнов», 2008. – 784 с.; Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Донецька область. Частина друга.– Донецьк: видавництво КП «Регіон», видавництво «ФОП Колесніченко», 2009. – 784 с.; Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Луганська область. – Луганськ: Янтар. – 2008. – 917 с.
2. Складено автором за даними мартирологу трьох частин «Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні».
3. Підраховано автором: там само.
4. Підраховано автором: там само.
5. Підраховано автором: там само.
6. Підраховано автором: там само.
7. Підраховано автором: там само.
8. Складено автором: там само.

Надійшла до редакції 27.04.2014 р.

ББК ТЗ(4УКР55)6257

РОЛЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВІДНОВЛЕННІ КУЛЬТУРНИХ ЗАКЛАДІВ І ПАМ'ЯТНИКІВ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ ДОНЕЧЧИНИ (1943-1950 РР.)

В.І. Ізюмов

АНОТАЦІЯ

Досліджуються процеси перебудови місцевих органів влади визволеного Донбасу, форми і методи діяльності, спрямовані на відродження культурного життя мешканців Донеччини, основні результати і досягнення муніципальних та сільських Рад в галузі культури. Аналізуються втрати соціально-культурних систем Донбасу від німецько-фашистської окупації. Досліджуються спеціальні заходи місцевої влади з відновлення культурного життя мешканців краю. Виділені прояви масової народної ініціативи у відбудові культурно-освітніх установ та історичних пам'ятників, а також матеріальної і кадрової допомоги донеччанам з боку центральних всесоюзних і республіканських органів влади у 1943-1945 роках.

Виділені та оцінені особливості процесу відбудови зруйнованої війною макросистеми культури Донбасу та трансформації форм і методів функціонування місцевих органів влади. Критично розглянуті як директивні документи, так і ентузіастичні зусилля широкого кола громадськості. Констатовані та узагальнені конкретні і загальні результати діяльності місцевих органів влади: фінансове субсидування, матеріальні показники і моральні наслідки повної відбудови культурно-освітніх установ і історичних пам'яток Донеччини.

Ключові слова: місцеві органи влади, Ради, культурні заклади, пам'ятники історії.

Ради, як місцеві органи влади, були суцільно залежні від комуністичних партійних організацій і відігравали роль безправних посередників між верхівкою партії

більшовиків і абсолютно слухняним населенням. Така ситуація склалася ще у кінці 20-х років ХХ століття, а в умовах війни набула вигляд автоматичного керування. Ради були, так би мовити, декорацією місцевого самоврядування. Фікція їх існування служила ширмою автократичної тоталітарної держави, яким був Радянський Союз. Єдиною галуззю, де Ради депутатів трудящих мали певну автономію і керувану самодіяльність, була культура. Однак і в ній ідеологічні догмати комунізму визначали принципи і зміст діяльності контрольованих закладів культури, будівництва, збереження і функціонування пам'ятників історії і культури, до яких не входили релігійні, культові та ідеологічно ворожі об'єкти.

Процес відродження економіки та культури визволеного від німецько-фашистських загарбників Донбасу привертає і привертає увагу багатьох дослідників. З'явилася значна за проблематикою і обсягом історична література, існує велика кількість публіцистичних робіт з цієї теми. Величезні масиви археографічного і архівного матеріалу чекають на вивчення.

Історіографія теми є досить змістовною і різноманітною, як у кількісному, так і в якісному вимірі. Вона охоплює і загальний аспект процесу відбудови економіки та культури і вузькі, специфічні проблеми. Авторитетні твори дослідників П. Доброва, О. Єршова, О. Карпова, М. Ковалю, І. Омеляненка, М. Хорошайлова, незважаючи на тогочасну комуністичну концепцію, залишаються історіографічним продуктом, який може бути корисним і сьогодні. Фактичний матеріал, зібраний та опрацьований ними, є історичним внеском у справу увічнення здобутків донеччан. Плідно продовжують вивчення історії Великої Вітчизняної війни і післявоєнної відбудови представники молодшої генерації фахівців: М. Бистра, О. Бровар, І. Грідіна, І. Єсіп, Л. Ковальська, В. Калашнікова, Н. Касьянова, С. Орехова, І. Тарнавський, Д. Титаренко, Т. Удалова.

Джерельна база теми теж велика і різноманітна. Опублікована і доступна до вивчення значна кількість збірників документів і матеріалів, статистика, тогочасна періодика, спогади учасників історичних подій. Чекають дослідників також обсяжні фонди центральних та регіональних архівів, як і архівних закордонних установ.

У липні 1942 року Донеччина була повністю окупована німецько-фашистськими загарбниками. Однак вже у грудні цього ж року почалося визволення Донбасу Червоною Армією, і у середині вересня 1943 року Донеччина була звільнена повністю. Порівняно короткий час окупації, проте, був настільки руйнівним, що спеціальна державна комісія зі встановлення збитків, завданих індустріальному краю, працювала майже рік, щоб детально і ретельно встановити наслідки короточасної окупації. Виявилися жахливі, вражаючі факти. В цілому матеріальні втрати, які понесла соціально-культурна система Донбасу, оцінювались майже в один мільярд карбованців у вимірах того часу. Це була колосальна сума. Тільки в Сталінській (сучасна Донецька) області системі народної освіти та освітнім установам було завдано збитків на суму в 507 млн. 614 тис. карбованців [1]. У Ворошиловграді (сучасний Луганськ) окупанти пограбували і зруйнували 3 інститути, 7 технікумів, 25 шкіл, усі, без винятку, палаци культури і клуби. Були зруйновані усі історичні пам'ятники, ансамблі та монументи, присвячені героям Жовтневої революції і громадянської війни [2].

Після визволення Донбасу у 1943 році одразу були відновлені усі ланки місцевих Рад. Вже до жовтня 1943 року відновили роботу усі районні, міські і районні у містах, а також селищні та сільські виконавчі комітети Сталінської і Ворошиловградської областей України [3]. У жовтні-листопаді 1943 р. виконкоми Ворошиловградської і Сталінської обласних Рад затвердили склади усіх виконкомів районних та міських Рад [4]. Відновлені, але ще кількісно і якісно слабкі, Ради Донбасу спрямували свої організаційні зусилля на мобілізацію людських і матеріальних ресурсів для прискорення рішучої перемоги. Поряд з цим, важливим завданням місцевих органів

влади залишалась нормалізація умов праці і побуту населення Донбасу, що, звичайно, було неможливим без відродження повноцінного життя і, насамперед, його матеріального і духовного забезпечення.

Форми і методи діяльності Рад у цьому напрямку були різноманітні: від директивних, обов'язкових рішень сесій і виконкомів до особистих прикладів та індивідуальних ініціатив окремих депутатів. На порядку денному сесій Рад усіх ланок, засідань виконавчих комітетів, постійних комісій, квартальних і вуличних комітетів регулярно стояли питання відбудови освітніх установ і закладів, музеїв, пам'ятників історії та культури, впорядкування місць революційної і воєнної звитяги, трудової слави, спорудження пам'ятників землякам – героям війни. Так, 5 жовтня 1944 р. Сталінська міська Рада прийняла рішення: з метою увічнення пам'яті героїв – донецьких підпільників Скоблова і Орлова, які загинули від рук окупантів, спорудити на їх честь пам'ятник [5]. Ради міст Сталіно, Ворошиловграду, Кадіївки, Краснодону, Маріуполя мобілізували громадськість, виділяли кошти, транспорт, звертались за допомогою до партійних і господарських органів, підприємств, привертали увагу преси, створювали спеціальні комісії, пробуджували, підтримували і поширювали ініціативу і творчу енергію мас. Завдяки їх зусиллям у жовтні 1943 року у Ворошиловградській області було відбудовано 26 районних і 109 сільських клубів, 28 районних бібліотек і обласний музей революції [6]. На шостій сесії Верховної ради УРСР відмічалось, що за півроку після визволення Сталінської області, Ради забезпечили відбудову 224 клубів, 80 бібліотек, відремонтували 7 палаців культури [7]. А через рік – 8 вересня 1944 р. трудящі Сталінської області у листі до 3-го Українського фронту рапортували про те, що були відбудовані 1365 шкіл, 27 технікумів, 6 вузів, 200 бібліотек, 500 клубів, 13 палаців культури і 6 театрів [8].

У відродженні культурного життя Донбасу всіляко допомагали інші регіони України і народи Радянського Союзу. На Донеччину прибували досвідчені кадри, надходило обладнання, інвентар, прилади, книжки, мистецькі твори. Наприклад, Комітет по справах мистецтв при Раднаркомі СРСР спрямував у міста Донбасу 50 картин відомих майстрів для художніх музеїв, 1500 творів графіки та етюдів, 500 пересувних художніх виставок [9].

Після переможного завершення війни місцеві органи влади посилили увагу до соціально-культурних питань. Згідно з постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 24 березня 1945 року при виконкомах рад були створені відділи культурно-освітньої роботи. Вони координували і спрямовували ініціативи мас, організовували активістів, впроваджували і розповсюджували ефективні методи: метод народної будівлі, Черкасівських рух, організація недільників, декад, місячників.

В період 4-ої п'ятирічки (1946-1950) місцеві Ради забезпечили перехід на більш високий якісний рівень культурно-освітньої роботи на селі. У всіх селах Донбасу замість хат-читалень створювались сільські клуби. Саме Ради на цьому рівні вирішували невідкладні завдання – матеріальні та кадрові. В 1948 році з 283 сільських клубів Сталінської області 206 перейшли на роботу за новим статутом. У діяльності рад клубів брали участь 30 720 осіб [10].

Шоста сесія Ворошиловградської обласної Ради 26 липня 1949 року розглянула питання «Про стан роботи культурно-освітніх установ області», де були відзначені успіхи у справі виконання постанови XI Пленуму ЦК КП(б)У «Про стан культурно-освітньої роботи у містах Ворошиловграді, Маріуполі і селах Миколаївської області». В 1949 р. у Ворошиловградській області вже працювали 1105 клубів, 856 бібліотек, 35 лекторських груп, 505 лекторів, 4750 гуртків по розповсюдженню знань, 2682 колективи художньої самодіяльності, краєзнавчі товариства. Особливо успішно

краєзнавча робота велася Радами Марківського, Міловського і Станично-Луганського районів [11].

Результати діяльності місцевих Рад Донбасу в 1946-1950 роках в соціально-культурній галузі були надихаючими. Постійно зростали державні і муніципальні видатки на заходи у цій сфері. Так, якщо у 1946 році з бюджету Сталінської області було витрачено 349 769 тис. крб., то у 1950 р. – 849 944 тисяч, а у Ворошиловградській – відповідно 269 149 тис. і 492 538 тис. крб. [12].

Таким чином, місцеві органи влади на Донеччині трансформуючись і спираючись на широкий дієздатний та ініціативний радянський актив, передову ентузіазну громадськість забезпечували нормалізацію соціально-культурного життя Донеччини. Уся діяльність Рад Донбасу при цьому жорстко контролювалася обласними партійними організаціями, які безапеляційно виконували директиви центральних органів ВКП(б)У та КП(б)У.

І все ж, помітні успіхи у царині матеріального виробництва, досягнення у відбудові економіки сприяли культурному будівництву і поживленню життя на Донеччині.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрены условия трансформации местных органов власти в условиях войны и послевоенного восстановления экономики и культуры в Донбассе, выявлены формы и методы их деятельности, отражены количественные и качественные показатели достижений местных Советов в сфере культурного развития. Анализируется ущерб социально-культурной системы Донбасса в результате немецко-фашистской оккупации. Исследуются специальные меры местной власти по возрождению культурной жизни населения края. Выделяются проявления массовой народной инициативы в процессе восстановления культурно-просветительных учреждений, а также исторических памятников. Рассматриваются факты материальной и кадровой помощи дончанам со стороны центральных всесоюзных и республиканских органов власти в 1943-1945 годах.

Определены и оценены особенности прогресса восстановления разрушенной войной макросистемы культуры Донбасса и трансформации форм и методов функционирования местных органов власти. Критически рассмотрены как директивные документы, так и самодельные усилия широкого круга общественности.

Констатируются и обобщаются конкретные и общие результаты деятельности местных органов власти: финансовое субсидирование, материальные показатели и моральные последствия полного восстановления культурно-просветительских учреждений и исторических памятников Донбасса.

Ключевые слова: местные органы власти, Советы, учреждения культуры, памятники истории.

SUMMARY

The conditions of the local authority restructuring in the setting of war and postwar economical and cultural rehabilitation in Donbass were considered; the forms and methods of its activities were identified; the quantitative and qualitative indicators of the local Councils' achievements in the field of culture were reflected. The paper deals with the analysis of the social and cultural harm in Donbass as the result of fascists' occupation. Special activities of the local government concerning revival of the cultural life of the people in this region have been studied. Mass people initiatives while rebuilding the cultural and educational institutions, as well as some historic memorials, have been analyzed. The facts of the financial

and personnel assistance, provided to the population of Donbass during 1943-1945 by the central all-Soviet Union and Republics' government bodies have been considered.

The peculiarities of the revival progress in the cultural macrosystem of Donbass devastated as a result of the War and transformations of the forms and local government functioning methods have been determined and assumed. Both directive documents and the own efforts of the society have been critically considered.

The specific and general results of local government activity: funding, material indicators and moral consequences of the full recreation of the cultural and educational establishments and the historical memorials of Donbass have been defined and summarized.

Keywords: the local authority, the Council, a cultural establishment, a historical monument.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Держархів Донецької обл., ф. 1838, оп. 1, спр. 41, арк. 44.
2. Держархів Луганської обл., ф. 693, оп. 3, спр. 4, арк. 2-3.
3. Держархів Донецької обл., ф. 2794, оп. 1, спр. 92, арк. 34; Держ. архів Луганської області, ф. 1779, оп. 2, спр. 9, арк. 1.
4. Держархів Луганської обл., ф. 1779, оп. 2, спр. 10, арк. 1; спр. 11, арк. 133, 152-154, 175-177; спр. 22, арк. 50; Держ. архів Донецької області, ф. 2794, оп. 1, спр. 90, арк. 11, 41-42, 57, 188, 224, 238-239; ф. 3579, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
5. Держархів Донецької обл., ф. 279, оп. 5, спр. 12, арк. 24.
6. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945 гг. Сборник документов и материалов. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 365.
7. Шоста сесія Верховної Ради УРСР. Стенографічний звіт. – К., 1944. – С. 71-72.
8. Донецкая область в годы Великой Отечественной войны. Сборник документов и материалов. – Донецк: Донбасс, 1980. – С.258-259.
9. Ворошиловградская правда. – 1943. – 21 сентября.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління, ф. 4553, оп. 2, спр. 840, арк. 108.
11. Держархів Луганської обл., ф. 1779, оп. 2, спр. 227, арк. 195-199.
12. Держархів Донецької обл., ф. 2794, оп. 1, спр. 169, арк. 19; спр. 638, арк. 18; Держархів Луганської обл., ф. 1779, оп. 2, спр. 223, арк. 153; спр. 378, арк. 91.

Надійшла до редакції 19.05.2014 р.

ББК ТЗ(4УКР-4ДОН)625-7

КЛУБНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ В СИСТЕМЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В КОНЦЕ 1940-Х – НАЧАЛЕ 1950-Х ГОДОВ (НА ПРИМЕРЕ г. СТАЛИНО)

Н. М. Старченко, К. В. Кузина

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена діяльності клубних установ м. Сталіно в кінці 1940-х – початку 1950-х рр., одним з головних завдань яких було шляхом пропаганди й агітації, донести радянську ідеологію до мас. На основі єдиного плану роботи клубних установ, органи влади СРСР намагалися поставити під контроль всі сфери суспільного життя. Все це